

Н.В. Підбуцька

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРСТВА У СТАРШОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розкривається проблема формування лідерських якостей у старшому юнацькому віці, обґрунтовується необхідність розвитку цих якостей саме у цьому періоді. Проводиться теоретичний аналіз феномену лідерства вітчизняної та зарубіжної літератури, зокрема, уявлення про лідерство в рамках таких підходів, як процесуальний, системний, діяльнісний та синтетичний. Встановлено, що саме студентський період є сензитивним для формування лідерського потенціалу особистості молодого людини.

Ключові слова: феномен лідерства, старший юнацький вік, лідерський потенціал, сенситивний період.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблеми уявлень про лідерство продиктована стрімким зростанням попиту на лідерство як здатності об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей. Зміни, що відбуваються в сучасному світі щодня, ставлять нові вимоги до лідера, який повинен мати розвинутий емоційний інтелект, бути гнучким та мобільним, вміти відстоювати інтереси групи тощо. Такі ж вимоги висуваються і до лідера у старшому юнацькому віці, який є базою у подальшому формуванні лідерських здібностей та якостей, що зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Якостям лідера в природі лідерства приділяли увагу багато філософів минулого: Конфуцій, Сократ, Платон, Арістотель, Ж. Ж. Руссо, Ж.О. Ламетрі, К.Л. Гельвецій, І. Кант, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, З. Фрейд та інші. Особливе значення для розуміння ключових питань, пов'язаних з лідерством, мають роботи Р.Л. Кричевського та Є.М. Дубовського, Б.Д. Паригіна, О.Г. Романовського, Т.В. Гури, О.С. Пономарьова. Особливу цінність становлять численні експериментальні дослідження, присвячені різним аспектам лідерства та керівництва в різних колективах – виробничих, навчальних (Є.С. Кузьмін, Л.І. Уманський та ін.).

Психологічним особливостям студентського віку особливу увагу приділяли такі вчені: Б.Г. Ананьєв, М.Д. Дворяшина, Л.С. Грановська, В.Т. Лісовський, І.А. Зимня, І.С. Кон. У дослідженнях Л.А. Баранової, М.Д. Дворяшиної, Є.І. Степанова, Л.М. Фоменко, Ю.М.Кулюткіна, В.О. Якуніна та інших нагромаджено великий емпіричний матеріал спостережень, наводяться результати експериментів і теоретичні узагальнення з цієї проблеми. Проте проблема становлення лідерства в юнацькому віці не набула достатньої уваги.

Мета дослідження полягає у теоретичному вивченні уявлень про лідерство у старшому юнацькому віці.

© Н.В. Підбуцька, 2015

Виклад основного матеріалу. Інтерес дослідників до проблеми лідерства закономірний: у людському суспільстві існують різні групи, неодмінним атрибутом яких на певному етапі розвитку є висування лідера.

Важливою частиною даного дослідження вважаємо аналіз феномену лідерства згідно з різними теоретико-методологічними підходами. Так, представники *системного підходу* вважали, що аналіз лідерства повинен базуватися на врахуванні трьох основних складників цього процесу: характеристиках лідерів, характеристиках послідовників і характеристиках ситуацій, в яких має місце взаємодія членів групи. С.О. Аліфанов, досліджуючи уявлення про лідерство зарубіжних вчених, зазначив такі напрямки:

- когнітивний підхід (лідерство як образ);
- інтераціоналістський підхід (лідерство як інтераціоналістський феномен);
- теорія систем (лідерство як погранична роль) [1].

Аналіз наукового доробку із соціальної психології дозволив визначити лідера як такого члена малої групи, який висувається в результаті взаємодії членів групи для її організації при вирішенні конкретного завдання. Він демонструє більш високий, ніж інші члени групи, рівень активності, участі, впливу в рішенні даного завдання. Таким чином, лідер висувається в конкретній ситуації, беручи на себе певні функції. Інші члени групи приймають лідерство, тобто будують з лідером такі відносини, які припускають, що він буде вести, а вони будуть веденими. Лідерство необхідно розглядати як групове явище: лідер немислимий поодиноці, він завжди є елементом групової структури, а лідерство є система відносин у цій структурі. Тому феномен лідерства належить до динамічних процесів малої групи. Цей процес може бути досить суперечливим: міра домагань лідера і міра готовності інших членів групи прийняти його провідну роль можуть не збігатися [2].

У радянській соціальній науці проблема лідерства була піднята у 1920-1930-х роках. Вона перебувала в зоні уваги психологів, що розглядають її переважно на матеріалі дитячих груп (як організованих, так і стихійних). Більшість авторів, які писали в той період про колектив, тією чи іншою мірою стосувалися проблеми “ватажків”. Тут можна згадати роботи Є.О. Аркіна, Д.Б. Ельконіна, О.С. Залужного, П.П. Блонського та ін. У них обговорювалася роль і функція ватажків у дитячому колективі, чинники висунення дитини у ватажки, типи ватажків тощо [10].

Одним із перших дослідників стосунків дітей був Є.А. Аркін. Він звернув увагу на роль і місце ватажків (лідерів) в елементарних об'єднаннях дітей. Він вважав, що дитячі ватажки іноді більшою мірою, ніж педагогічний персонал, задають тон у житті хлопців. Основною якістю дитини-ватажка Є.О. Аркін вважав ініціативність.

Зрушення від трактування рис лідера до функціонального розуміння даного феномена можна побачити в роботах О.С. Залужного, який розглядає генезис ватажків, починаючи з дошкільного віку. Розрізняє функції ватажків - від ситуаційної ініціативи у грі до загального керівництва групою, виокремлює роль організатора і керівника. На думку науковця, лідер здатний утримувати колектив своїм впливом, завдяки лідеру (ватажкові) колектив зберігає свою цілісність і структуру [1].

У вітчизняній психології проблеми лідерства вивчали Л.І. Уманський, І.П. Волков, Р.Л. Кричевський, В.І. Зацепін, Н.П. Анікеєва, Я.Л. Коломінський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, Т.В. Гура.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА,
УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА

Р.Л. Кричевський, Б.Д. Паригін та інші дослідники розглядають лідера в умовах групової діяльності. З цієї точки зору лідером є член соціальної групи, що висувається в результаті взаємин її членів у лідерській ситуації і організації, що сприяє, групи для досягнення поставленої перед групою мети [20].

Процесуальний підхід до групового чинника лідерства відображений у роботах Р.Л. Кричевського. Його концепція ціннісного обміну дозволяє ідентифікувати механізм впливу лідера на інших членів групи. Найчастіше особистість лідера є об'єктом ідентифікації у членів групи з тими якостями, які оцінюються ними як відсутні. Так, у процесі взаємодії лідера і членів групи відбувається обмін цінностями - група забезпечує лідеру більш високий статус в обмін на його внесок у створення групових цінностей. Специфіка провідної діяльності групи визначає своєрідність динаміки процесу лідерства [14].

Д.В. Беспалов розкриває лідерство через організованість-дезорганізованість групи. Цільова група, на якій проводиться дослідження - діти шкільного віку. Автор протягом декількох років досліджував чинники соціального середовища, що впливають на характеристики лідерства, провів кореляцію взаємодіючих факторів. У результаті вдалося довести, що лідерський потенціал залежить від схильностей і потреб самої особистості до організаторської діяльності [10].

М.Р. Бітянова вважає, що лідера породжують не стільки особистісні якості або їх особливе поєднання, скільки структура взаємин у даній конкретній групі. Ця система міжособистісних зв'язків формується і визначається цілями групи, ціннісними нормами, у ній сформованими. І саме на основі цих цінностей і цілей висувається конкретний лідер групи. Лідер ніби уособлює систему бажаних групою цілей і цінностей, є їх носієм, активним провідником у життя [10].

Здатність до лідерства розглядалась як властивість обдарованої особистості, що забезпечує індивіду центральне положення в будь-якій групі, у будь-якій ситуації. Численні роботи спрямовані на пошук універсальної лідерської риси або, скоріше, набору рис. При цьому вивчалися різні групи: від дітей-дошкільнят до людей зрілого віку, різні типи лідерів [14].

Питання розвитку лідерського потенціалу досліджували О.Л. Уманський, В.Д. Гончаров, Д.В. Беспалов, Т.В. Бендас. Лідерський потенціал - особистісний ресурс, реалізований у процесі здійснення мотивів особистості в соціально значущій діяльності. Реалізація лідерського потенціалу дозволяє розкрити людині індивідуально-психологічні ресурси і резерви особистості. Розвиток і розкриття особистості стає можливим під час групової діяльності [6].

Л.І. Уманський виокремлює шість типів лідера, що узгоджуються з їхніми функціями:

- лідер-організатор (виконує функцію групової інтеграції);
- лідер-ініціатор (голоує при вирішенні нових проблем, висуває ідеї);
- лідер-генератор емоційного настрою (домінує у формуванні настрою групи);
- лідер-ерудит (відрізняється просторістю знань);
- лідер-еталон (є центром емоційного тяжіння, відповідає ролі "зірки", є зразком, ідеалом);
- лідер-майстер, умілець (фахівець в якомусь виді діяльності).

Н.С. Жеребова зазначає, що лідерство як соціально-психологічне явище існує в усіх людських суспільствах. При цьому вона підкреслює, що корені цього явища треба шукати у взаємодії зовнішніх умов з психікою людини. У сучасних умовах лідерство засноване не на традиції, а логічно впливає із психології сучасної людини, хоча основний принцип - принцип переваги - зберігається. Лідер неодмінно повинен в чомусь перевершувати інших членів групи (розумову, моральну перевагу, перевагу в силі тощо) [11].

У межах вітчизняних традицій дослідження феномену лідерства слід звернути увагу на зміст та результати використання діяльнісного підходу, концептуальні положення якого свого часу були розроблені та запропоновані до використання у психологічній практиці М.Я. Басовим, С.Л. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим. На переконання фахівців, діяльнісний підхід, за умови певних абстрагувань, може бути розглянутий як одна з першооснов для формування та розвитку такого продуктивного напрямку сучасної психологічної думки, як психологія дій. Увага дослідників усе далі частіше зосереджувалась на вивченні змісту та природи виникнення сенсорних, перцептивних, предметних, виконавських, мнемічних, розумових, афективних та інших феноменів діяльності соціального об'єкта. Дії, а також їх структурні компоненти: мотиви, цілі, завдання, способи виконання та умови здійснення [7].

Т.В. Махіна у роботі, присвяченій тренінговій програмі з формування лідерських якостей студентів-менеджерів, розкриває особистість лідера через особливості мотиваційної сфери, наполегливість, ініціативність, звертання до рефлексії, розвитку та використання внутрішнього потенціалу. Важливим аспектом розвитку лідерства науковець вважає спрямованість на самоактуалізацію та саморозвиток, що передбачає реалізацію всієї повноти особистісних і професійних устремлінь людини, бажання мати незалежність і свободу дій, і на досягнення їм закономірних успіхів у своїй діяльності [15]. О.В. Євтіхов розкрив такі характеристики лідерства: лідер повинен мати послідовників; лідерство – це когнітивний конструкт, сфера взаємодії, заснована на авторитеті, складається з лідерських актів, базується на неформальному впливі [10, с. 18-20].

Зарубіжні дослідники вивчали феномен “лідерство” протягом усього ХХ століття. Лідерство розглядалося ними з різних боків із виокремленням різних аспектів, в результаті чого нагромаджено багатий емпіричний матеріал і розроблено безліч моделей і концепцій [10].

Одна зі спроб опису лідерства з позиції нового, *синтетичного* підходу, належить Джиббу. Він розглядає лідерство як інтеракціоністський феномен, що виникає під час утворення групи. Інтеракція (взаємодія) членів групи обумовлює розвиток групової структури і пов'язану з ним диференціацію групових ролей. Уявлення особистості про роль лідера залежать не тільки від рольових приписів групи та індивідуальних властивостей особистості, але також і від сприйняття членами групи даної особистості, яка відповідає цим розпорядженням. Останнє, проте, змінюється від ситуації до ситуації [18].

Розуміння лідерства як уміння впливати на інших, похідного від феномену влади, можна побачити у визначенні Ж. Блонделя. Згідно з його уявленням, лідерство за своєю суттю і за формою є феноменом влади. Лідерство - це влада, тому що воно полягає у здатності одного або декількох осіб, які перебувають на вершині, змушувати

ти інших робити те позитивне або негативне, що останні в інших умовах могли б не робити [20].

Під лідерством психолого-педагогічні дослідники США розуміють систему внутрішньогрупової взаємодії, спрямовану на “рішення загальних проблем”, а також як “процес впливу на діяльність групи, спрямований на визначення і досягнення цілей”.

У зарубіжній психології розробка теорії спричинила появи низки концепцій лідерства. До основних, найбільш поширених у соціально-психологічній літературі, теорій лідерства належать такі:

- теорія рис лідера;
- теорія лідерства як функції групи;
- теорія лідерства як функції ситуації [18].

Прихильники теорії рис Л. Бернард, С. Кілбоурн, В. Бінхам та інші вважали, що лідером людину роблять певні психологічні якості і властивості. Лідер розглядався ними через призму низки чинників: По-перше, до таких чинників належали його здібності - розумові, вербальні. По-друге, досягнення – освіта і фізичний розвиток. По-третє, відповідальність – залежність, ініціатива, завзятість, бажання. По-четверте, участь – активність, кооперація. По-п'яте, статус – соціально-економічне становище, популярність. По-шосте, важливими визнавалися ситуативні риси особистості. Основні якості, які прихильники цієї теорії вважали необхідними для лідера: сильне прагнення до відповідальності та завершення справи; енергія і наполегливість у досягненні мети, ризикованість і оригінальність у вирішенні проблем; ініціативність; самовпевненість; здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні взаємини; бажання взяти на себе всі наслідки дій і рішень; здатність протистояти фрустрації і розпаду групи [19, с. 22].

Пошуки детермінант лідерства як психологічного явища вже на початку 50-х років зміщуються в бік вивчення групових взаємин. Так виникає теорія лідерства як функція групи, в якій лідер розуміється як особа, що найбільшою мірою відповідає соціальним очікуванням групи і найбільш послідовно дотримується її норм і цінностей [18].

У рамках теорії середовища В. Хоккінг вважав, що лідерство – це така функція групи, яка надається лідеру у тому випадку, коли група задоволена та вірить програмі лідера. Відповідно до цього Х. Персон висунув дві гіпотези: по-перше, якості лідера та сам лідер визначаються ситуативно; по-друге, усі якості, які лідер виявив у тій чи іншій ситуації, є результатом попередніх лідерських ситуацій [16].

Проблема лідерства також є однією із важливих у соціологічній теорії та практиці. Так, однією з найвідоміших теорій лідерства є така, що пов'язує лідерство із функцією ситуації (Р. Бейлс, Т. Ньюк, А. Хейр). Їх теоретичні висновки засновані на емпіричних дослідженнях, результати яких свідчили про те, що одна й та ж людина в різних ситуаціях, пов'язаних зі спілкуванням та взаємодією, посідають різні соціальні положення. Тож вони зробили висновок, що “лідерство є не стільки функцією особистості або групи, скільки результатом складного і багатопланового впливу різних чинників при входженні в різні ситуації” [18].

Інші зарубіжні вчені пов'язували та описували лідерство через поняття “статус”, “взаємодія”, “свідомість” і “поведінка” індивідів стосовно інших членів органі-

зованої групи (Р. Стогдилл і С. Шартл). Акцентування уваги на таких складових змісту феномену лідерства, як риси і мотиви поведінки лідера та його послідовників, суспільний імідж, риси та характеристики лідерської ролі, дозволили не лише прийняти до уваги вплив так званого інституційного контексту, а і визначити місце та роль “ситуації” у формуванні та розвитку лідерських якостей особистості (Х. Герт і С. Міллз) [18].

Тож, відповідно до вищенаведеного можна констатувати, що, незважаючи на велику кількість наукового доробку з проблеми лідерства, на сьогодні не існує єдиної точки зору на цю проблему. Однак зрозуміло, що лідерський потенціал та лідерські якості необхідно розвивати, особливо в юнацькому віці, що зумовить у майбутньому більш успішну особистісно-професійну самореалізацію та самоздійснення.

Проблема формування лідерських якостей є викликом сьогодення, що підтверджується впровадженням в освітній процес ВНЗ України таких міжнародних проєктів, як *ELITE*, *Tempus* тощо, оскільки “сьогоднішні лідери серед соціально активних студентів в майбутньому можуть виявити себе як керівники, громадські і політичні лідери, сферою діяльності яких є суспільство та його соціальні інститути” [4].

Незважаючи на те що членство в різних групах важливо для людини на всіх етапах його соціалізації, у підлітковому і юнацькому віці почуття приналежності до спільності має істотне значення для розвитку особистості індивідуума, впливаючи на формування певних норм і цінностей, планування своєї подальшої життєдіяльності. У цій ситуації лідер стає референтною особою, яка має найбільший авторитет і популярність. Лідер може прямо впливати на становлення спрямованості своєї мікрогрупи, формувати у товаришів норми і ідеали [17].

Недостатньо вивченими є детермінанти та характеристики лідерства в малій студентській навчальній групі. З одного боку, вона є результатом прямих і непрямих педагогічних, адміністративних впливів. З іншого боку, це організм, що саморозвивається і діє за власне виробленими правилами, не залежними від думки дорослих. Ця симбіотичність знаходить своє вираження у структурі студентської групи, що складається з систем формальних і неформальних відносин [3].

Аналіз науково-психологічної літератури свідчить про те, що найбільш сприятливим періодом для розвитку лідерських якостей є юнацький вік, який є як би “третім світом”, існуючим між дитинством і дорослістю. Даний період характеризується формуванням самосвідомості, власного світогляду як цілісної системи поглядів, знань, переконань, своєї життєвої філософії. Молода людина прагне заново і критично осмислити все навколишнє, затвердити свою самостійність і оригінальність, створити власні теорії сенсу життя [13].

К.М. Дубовська вважає, що механізмом впливу лідера юнацького колективу є ідентифікація. Згідно з отриманими нею даними, найбільш часто ідентифікація розгортається за тими особливо цінними якостями, які у нього відсутні або розвинені недостатньо. А оскільки носієм найбільш цінних характеристик у групі є лідер, то члени ідентифікуються саме з ним [9].

Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченко розуміють студентську групу як складне і різноманітне соціальне явище, яке розвивається за законами спілкування, вона є автономною й самодостатньою спільністю, яка здатна сама вирішувати свої внутрішні проблеми. Студентські групи функціонують на основі як самоврядування через систему

формальних і неформальних лідерів, так і управляючого впливу з боку викладача [14].

Так, у студентських групах існують ролі, найбільш значущі відносно решти – це роль лідера. У всіх випадках висунення в лідери зумовлено ефективністю вкладу члена групи у вирішення групових завдань. Іншими словами, лідер з'являється в тому випадку, якщо члени групи визнають діяльність якого-небудь індивіда найбільш значущою, а його внесок у діяльність групи найбільш цінним [6]. Тож для того, щоб стати лідером серед студентів, необхідно взяти на себе вирішення тих питань, які є складними та важливими для студентів (захист проекту, відносини з викладачем, деканатом тощо). Тому зрозуміло, що лідер у групі не може виникнути і функціонувати без підтримки її членів, які визнають його видатні якості та здібності. Лідер є особистісно-рольовим втіленням й уособленням інтересів групи як соціального суб'єкта. Функція лідера у студентському середовищі передбачає постійне, регулярне здійснення і відстеження завдань, інтересів групи як єдиного цілого. Він безпосередньо несе відповідальність за престиж, згуртованість, інтегрованість групи. Більшість вчених схиляються до того, що здатність людини бути лідером багато в чому залежить від розвиненості його організаторських і комунікативних якостей [11].

Аналіз наукової літератури свідчить, що лідер повинен володіти такими характерологічними рисами: воля, психічна стійкість, критичність, витривалість, оптимістичність, наполегливість, адаптивність, вимогливість до себе та інших, сприйнятливність до нового, рішучість, ініціативність, незалежність, самокритичність, надійність, стресостійкість [6]. Тож протягом навчання у ВНЗ є необхідність розвивати саме ці особистісні властивості засобами соціально-психологічного тренінгу, проведенням діагностування з метою подальшого формування відповідних якостей.

Відомо, що студентський вік, за твердженням Б.Г. Ананьєва, є сензитивним для формування соціогенних якостей, до яких, безумовно, належать і лідерські, оскільки в цьому віці починається процес життєвого і професійного самовизначення людини, з'являється потреба в суспільно корисній діяльності, формуються переконання, почуття обов'язку і відповідальності, певного рівня розвитку досягають такі вольові якості, як самостійність, ініціативність, наполегливість тощо. Лідер студентської групи – це завжди затребуваний член команди, що володіє не тільки професійними, але й управлінськими навичками. Таким чином, за результатами Н.В. Беякової, образу ідеального лідера студентської групи приписуються такі якості, як уміння координувати зусилля членів групи, логічність у системі аргументації, наполегливість у досягненні мети, високі досягнення у навчанні, ерудованість, глибокі професійні знання, уміння відстоювати інтереси групи і ставити групові інтереси вище особистих, вирішення конфліктних ситуацій [5, с. 20]. Тож, відповідно до вищезазначених уявлень, необхідно розробляти практичні рекомендації для психологічного супроводження вищої освіти.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, студентська група – це складне соціальне явище, яке розвивається за об'єктивно існуючими законами, законами спілкування. Студентський вік є сприятливим для формування лідерських якостей, оскільки у цей час відбувається процес життєвого і професійного самовизначення, здійснюється суспільно корисна діяльність, формуються переконання, почуття обов'язку і відповідальності. Враховуючи специфіку навчальної

діяльності у вищому навчальному закладі, особливої важливості набуває лідерство у сфері емоційної активності групи, адже експресивний лідер в основному орієнтований не на конкретну мету, а на створення умов для її досягнення. Емпіричне вивчення феномену лідерства в юнацькому віці вважаємо перспективним напрямом досліджень.

Список літератури: 1. *Алифанов С.А.* Основные направления анализа лидерства / Алифанов С.А. // Вопросы психологии . – 1991. – №3. 2. *Ананьев Б.Г.* К психофизиологии студенческого возраста / Ананьев Б. Г. // Современные психологические проблемы высшей школы – Вып. 2. – Л. – 1974. 3. *Андреева Г.М.* Социальная психология / Андреева Г. М. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 373 с. 4. *Баных Г.А.* Лидерство, харизматичность и культовость в представлениях современной студенческой молодежи (на материалах г. Екатеринбург) / Г.А. Баных. – Режим доступа: http://www.chier.ru/pics/uploads/docs/NIR/CONFERENCE/Bannyh_G.A.pdf (Заглавие с экрана) 5. *Белякова Н.В.* Социально-психологические особенности проявления лидерства в студенческих группах: Дис. ... канд. психол. наук / Белякова Наталья Владимировна. – М., 2002. – 197 с. 6. *Бендас Т. В.* Психология лидерства: Учебное пособие / Бендас Т.В. – СПб: Питер, 2009. - 431 с. 7. Большой психологический словарь / Под редакцией Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М.: Прайм-Еврознак, 2007. – 672 с. 8. *Гидденс Э.* Социология / Гидденс Э.; под ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М: Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с. 9. *Дубовская Е.М.* Влияние лидера на сверстников в юношеских группах: автореф. дисс. канд. псих. наук / Е.М. Дубовская – Москва, 1984. – 20 с. 10. *Евтихов О. В.* Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / Евтихов О. В. – СПб: Речь, 2007. – 238 с. 11. *Жеребова Н. С.* Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования. Руководство и лидерство / Жеребова Н. С. – СПб: ЛГПУ, 1973. – С. 61-65. 12. *Захарова Л. Н.* Личностные особенности, стили поведения и типы, профессионально самоидентификации студентов педагогического вуза / Захарова Л. Н. // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. 13. *Кон И. С.* Психология юношеского возраста: Проблемы формирования личности / Кон И. С. – Москва, 1976. – 175 с. 14. *Кравченко Ф. И.* Социология: учебное пособие для вузов / Кравченко Ф. И. – М: Логос, 2002. – 640 с. 15. *Махина Т.В.* Особенности использования социально-психологического тренинга в целях развития лидерских качеств студентов-будущих менеджеров: автореф. дисс. канд. псих. наук / Т.В. Махина – Москва, 2003. – 22 с. 16. *Ольшанский Д. В.* Политическая психология / Ольшанский Д.В. – Москва, 2002. 17. *Первитская А. М.* Формирование лидерской деятельности в юношеском возрасте: автореф. дисс. канд. псих. наук / Первитская А. М. – Екатеринбург, 2007. – 27 с. 18. *Петровский А. В.* История и теория психологии: в 2 т. / М.Г. Ярошевский, А.В. Петровский – М: ИНФРА-М, 1998. – Т. 2. – 528 с. 19. *Романовський О.Г.* Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О.Г.Романовський, Н.В.Середа // Теорія і практика управління соціальними системами. – № 3, 2013. – С. 20-27. 20. *Столяренко Л. Д.* Основы психологии / Столяренко Л.Д. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – С. 48. 21. *Шевандрин Н.И.* Социальная психология в образовании / Шевандрин Н. И. – Москва, 1995. – 227 с.

Bibliography (transliterated): 1. Alifanov S.A. Osnovnye napravlenija analiza liderstva / Alifanov S.A. //Voprosy psihologii . – 1991. □ №3. 2. Anan'ev B.G. K psihofiziologii studencheskogo vozrasta / Anan'ev B. G. // Sovremennye psihologicheskie problemy vysshej shkoly – Vyp. 2. – L. – 1974. 3. Andreeva G.M. Social'naja psihologija / Andreeva G. M. – M.: Aspekt Press, 2000. – 373 s. 4. Bannyh G.A. Liderstvo, harizmatichnost' i kul'tovost' v pred-stavlenijah sovremennoj studencheskoj molodezhi (na materialah g. Ekaterinburga) / G.A. Bannyh. – Rezhim dostupu: http://www.chiep.ru/pics/uploads/docs/NIR/CONFERENC/Bannyh_G.A.pdf (Zaglavie s jekrana) 5. Beljakova N.V. Social'no-psihologicheskie osobennosti projavlenija liderstva v studencheskih gruppah: Dis. ... kand. psihol. nauk / Beljakova Natal'ja Vladimirovna. – M., 2002. □ 197 s. 6. Bendas T. V. Psihologija liderstva: Uchebnoe posobie / Bendas T.V. – SPb: Piter, 2009. - 431 s. 7. Bol'shoj psihologicheskij slovar' / Pod redakciej B.G. Meshherjakova, V. P. Zinchenko. – M.: Prajm-Evroznak, 2007. – 672 s. 8. Giddens Je. Sociologija / Giddens Je.; pod red. L. S. Gur'evoj, L. N. Posilevicha. □ M: Jeditorial URSS, 1999. □ 703 s. 9. Dubovskaja E.M. Vlijanie lidera na sverstnikov v junosheskih gruppah: avtoref. diss. kand. psih. nauk / E.M. Dubovskaja – Moskva, 1984. – 20 s. 10. Evtihov O.V. Strategii i priemy liderstva: teorija i praktika / Ev-tihov O. V. – SPb: Rech', 2007. – 238 s. 11. Zherebova N. S. Liderstvo v malyh gruppah kak ob'ekt social'no-psihologicheskogo issledovanija. Rukovodstvo i liderstvo / Zhe-rebova N. S. – SPb: LGPU, 1973. – S. 61-65. 12. Zaharova L. N. Lichnostnye osobennosti, stili povedenija i tipy, professional'no samoidentifikacii studentov peda-gogicheskogo vuza / Zaharova L. N. // Voprosy psihologii. – 1998. □ № 2. 13. Kon I. S. Psihologija junosheskogo vozrasta: Problemy formirovanija lichnosti / Kon I. S. – Moskva, 1976. – 175 s. 14. Kravchenko F.I. Sociologija: uchebnoe posobie dlja vuzov / Kravchenko F. I. □ M: Logos, 2002. – 640 s. 15. Mahina T.V. Osobennosti ispol'zovanija social'no-psihologicheskogo treninga v celjah razvitija liderskih kachestv studentov-budushhijh menedzherov: avtoref. diss. kand. psih. nauk / T.V. Mahina – Moskva, 2003. – 22 s. 16. Ol'shanskij D. V. Politicheskaja psihologija / Ol'shanskij D. V. – Moskva, 2002. 17. Pervitskaja A. M. Formirovanie liderskoj dejatel'nosti v junosheskom vozraste: avtoref. diss. kand. psih. nauk / Pervitskaja A. M. – Ekaterinburg, 2007. – 27 s. 18. Petrovskij A. V. Istorija i teorija psihologii: v 2 t. / M.G. Jaroshevskij, A.V. Petrovskij – M: INFRA-M, 1998. – T. 2. – 528 s. 19. Romanovskij O.G. Osobis-tist' suchasnogo kerivnika v aspekti teorii duhovnogo liderstva / O.G. Romanovskij, N.V. Sereda // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – № 3, 2013. – S. 20-27. 20. Stoljarenko L. D. Osnovy psihologii / Stoljarenko L.D. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1997. – S. 48. 21. Shevandrin N.I. Social'naja psihologija v obrazovani-ii / Shevandrin N.I. – Moskva, 1995. – 227 s.

UDC 159.378

N. Pidbutska

THEORETICAL BASIS OF STUDYING THE PHENOMENON OF LEADERSHIP IN SENIOR ADOLESCENCE

The article reveals the problem of forming of leadership qualities in older adolescence, the necessity of the development of these qualities in this period. Theoretical analysis

of the phenomenon of leadership in domestic and foreign literature, in particular, the perceptions of leadership within the framework of such approaches as procedural, systemic, activity-based and synthetic. Representatives of the systemic approach believed that the analysis of leadership must be based on consideration of three main components: the characteristics of leaders, characteristics of followers and the characteristics of the situations. Under the procedural approach, the personality of a leader is an object of identification of group members with those qualities that are valued by them as absent. According to the synthetic approach leadership interactionists is a phenomenon that occurs during the formation of the group.

Accented that the problem of forming of leadership qualities is a challenge, as evidenced by the implementation in the educational process of UNIVERSITIES of Ukraine such international projects as "ELITE", "Tempus", etc.

Found that student period is sensitive for the formation of the leadership potential of the individual young person. So, in order to become a leader among the students need to take to address issues that are both important and difficult for students (defense of the project, the relationship with the teacher etc.). Therefore, it is clear that the leader of the group cannot arise and function without the support of its members, recognizing his outstanding qualities and abilities.

Key words: *the phenomenon of leadership, senior youth age, leadership potential, sensitive period.*

УДК 159.378

Н.В. Підбуцька

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА ЛИДЕРСТВА В СТАРШЕМ ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье раскрывается проблема формирования лидерских качеств в старшем юношеском возрасте, обосновывается необходимость развития этих качеств именно в этом периоде. Проводится теоретический анализ феномена лидерства в отечественной и зарубежной литературе, в частности, представления о лидерстве в рамках таких подходов, как процессуальный, системный, деятельностный и синтетический. Установлено, что именно студенческий период является сензитивным для формирования лидерского потенциала личности молодого человека.

Ключевые слова: *феномен лидерства, старший юношеский возраст, лидерский потенциал, сензитивный период.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 7.12.2015